

EVRİMCİ BİLGİ TEORİSİNE ELEŞTİREL BAKIŞ

Hans Köchler — Çev. Akın Etan

Biyolojik antropoloji ve karşılaştırmalı davranış bilimi transendental felsefenin, bilgi teorisi açısından yeniden yorumlanmasını ve farklı bir şekilde değerlendirilmesini gerekli kıldı. Her tür «objektif» bilginin ön koşulu olarak bilgi süjesini göz önünde bulundurması bakımından «eleştirel» bir felsefe biçiminde anlaşılan transendental felsefeyi, empirik yöntemle çalışan insan bilimleri, tarih ve dünya dışı bir «salt» süjenin mutlaklaştırıldığı yeni bir dogmatizm olarak eleştirirler. Doğa bilimlerinde algının ve düşünmenin apriori formlarına ilişkin araştırmalar, transendental felsefeye özgü anlayışı somutlaştırmakla¹ kalmamışlar, aynı zamanda bu anlayışı göreceli bir duruma getirmişlerdir : Buna göre, süjenin apriori formları baştan beri verilmiş yapılar olarak kabul edilmez; bunlar türün tarihinde ortaya çıkan ve organizmanın çevresine uyum sağlamasıyla bağlantılı özgül formlar olarak incelenir. Burada süje (fiziksel) çevrenin bir parçası olarak görülür; bireysel süjenin apriori formları biyolojik gelişime bağlı, süjenin deneyim kazanmasındaki aposteriori formlar olarak anlaşılır. («Günümüz Biyolojisi Işığında Kant'm Apriori Öğretisi», 1941)² adlı çalışmasıyla Konrad LORENZ'in başlattığı ve -diğerleri yanında- Donalt T. CAMPBELL³, Karl POPPER⁴ ve L. von BERTALANFFY'-

1 Bkz. Ivo KOHLER : Wahrnehmung (Lehrbuch der experimentellen Psychologie hrsg. v. R. MEILI, H. ROHRACHER, Bern 1968) adlı eserde Kap. IV, s. 86 vd.

2 Richard I. Evans (Hrsg.) : Konrad Lorenz, Frankfurt/M-Berlin-Wien 1979, ayrıca bkz. Konrad LORENZ : Die Rückseite des Spiegels. München 1979.

3 Evolutionary Epistemology : (The Philosophy of Karl Popper, ed. P.A. SCHILPP, La Salle, Illinois 1974) adlı eserde s. 413-463.

4 Bkz. Sketch of an Evolutionary Epistemology : (Objective Knowledge, Oxford 1973) adlı eserde s. 67-70.

nin⁵ felsefi açıdan geliştirdikleri «evrimci bilgi teorisi» adını alan teorinin hareket ettiği temel düşünce budur. Transendental felsefenin bu yeni «evrimci» yorumunu yakın geçmişte toplu bir şekilde tanıtanlar Gerhard VOLLMER⁶ ile Rupert RIEDL⁷ olmuştur. Bu teorinin kurucusu olan Konrad LORENZ'in ileri sürdüğü görüşleri burada tartışmaya açmak istiyorum⁸.

LORENZ'in kurduğu «evrimci» bilgi teorisinde bilgi «doğal bir yolla ortaya çıkmış olan ve dış dünyayla karşılıklı etki içinde bulunan bir sistemin fonksiyonu»⁹ olarak görülür. Böylece bilgi teorisi doğa biliminin bir inceleme dalı durumuna gelir. Buna göre, bilgi «türün tarihine bağlı olarak ortaya çıkmış ve canlı için önem taşıyan bilgilerin sağlandığı enformasyon cihazları»ndan kaynaklanır¹⁰. Bu anlamda, süjenin düşünme ve algılama formları «türün korunmasını sağlamak üzere ortaya çıkmış olan senso-nöral bir sistemin» fonksiyonlarıdır¹¹. Bilgi teorisi bir «cihazlar bilimi»¹² olarak, diğer bir deyişle, bir organizmanın enformasyon mekanizmalarına ilişkin araştırma olarak anlaşılır. Bu «doğallaştırılmış bilgi teorisi», W. v. O. QUINE'm belirttiği gibi, psikoloji (daha doğrusu antropoloji), dolayısıyla empirik bilimlerde yer alır¹³. Geleneksel bilgi teorisinin - özellikle de KANT'ın transendental felsefe bağlamındaki bilgi teorisinin - empirik bilimlerin dışında yer almasına ve empirik bilimleri temellendirmek istemesine karşılık, bu yeni bilgi teorisi psikolojinin, daha doğrusu biyolojik antropolojinin bir dalı olarak empirik bir bilim özelliğini taşır¹⁴. Bu

5 Bkz. An Essay on the Relativity of Categories : (Philosophy of Science, Vol. 22, 1955) adlı eserde s. 243-263.

6 Evolutionäre Erkenntnistheorie. Stuttgart 1975.

7 Biologie der Erkenntnis. Berlin-Hamburg 1980.

8 Gerçek bu anlayış bütünüyle yeni değildir. Bu konuda daha önceki denemeler için bkz. F.A. LANGE (1866) : Geschichte des Materialismus; H. HÖFFDING : Geschichte der Materialismus; H. HÖFFDING : Geschichte der neueren Philosophie 1921, Bd. II, s. 474 vd.; J. M. BÄDWIN : Development and Evolution 1922.

9 Die Rückseite des Spiegels, s. 14.

10 a.g.e., s. 18.

11 a.g.e., s. 18.

12 a.g.e., s. 31.

13 W. v. O. QUINE : Ontologische Relativität, Stuttgart 1975, s. 115.

14 Bkz. a.g.e., s. 116.

ise KANT'm transendental felsefesine özgü bilgi eleştirisi anlayışının bütünüyle yeniden değerlendirilmesine ve transendental bir bilgi teorisi için belirleyici rol oynayan «kendinde şey» öğretisinin eleştirisine yol açar. Apriori'lik kavramının yeniden belirlenmesine yol açan ve «gerçekliğin kendisi»ne ilişkin soruyu bütünüyle yeni bir düzlemde ele aldığını öne süren bu «doğallaştırılmış» bilgi teorisinin, ne ölçüde amacına ulaştığı ve ne ölçüde KANT'm eleştirdiği «eleştiri öncesi» objektivist düşünüş tarzına geri döndüğü bu yazıda incelenecektir. Transendental felsefenin somutlaştırılması ve doğallaştırılmaması amaçlayan LORENZ'in düşüncelerinin, ne ölçüde KANT'm transendental bilgi öğretisini aştığı sorusu araştırılacaktır. Bu şekilde, transendental felsefenin bilgi anlayışını empirik bir antropoloji bağlamında yeniden belirlemenin ve «aprioriliğin» KANT'ta bilgiyi temellendiren özelliğini göreceli bir duruma getirmenin ne ölçüde mümkün olduğu gösterilecektir. Herşeyden önce, apriori'liğin genetik açıdan analizinin (diğer bir deyişle; apriori'liğin, doğal çevreye uyum sağlamakla bağlantılı olarak ortaya çıkması açısından analizinin) ne ölçüde, LORENZ'in öne sürdüğü gibi, «kendinde şey» probleminin yeniden formüle edilmesine yol açtığı tartışılacaktır. Bu bağlamda, evrimci bilgi teorisinin hangi bakımdan «doğal gerçeklik» ile «gerçekliğin kendisi» (kendinde şey) kavramlarını eşit tuttuğu, buradan hareketle bilgi teorisini doğa bilimine ait bir «cihazlar bilgisi» olarak tanımladığı ve bu tanıma dayanarak bilgi teorisine ilişkin bütün sorunların çözülebileceğine inandığı ele alınacaktır. Bu belirtilenler, özellikle Rupert RIEDL'm «Bilginin Biolojisi» adlı çalışmasında öne sürdüğü, bilgi probleminin evrimci bilgi teorisi çerçevesinde yeniden formüle edilmesi düşüncesiyle yakından ilgilidir¹⁵. Bütünüyle doğal dünyanın bilgisi problemi olarak anlaşılan bilgi probleminin, KANT'm transendental felsefesinde belirtildiği şekliyle, bilgi teorisine ilişkin bütün sorular alanını ne ölçüde kapsayabildiği incelenecektir. Ancak bundan sonra RIEDL'm şu iyimser sözlerine katılabiliriz: «Bilgi teorisinin tek başına başaramadığını, biyoloji başarabilir. Biyoloji gözlemciye araştırılan objelerin dışında bir bakış açısı sağlayabilir»¹⁶.

15 Der Spiegel, 1.10.79, s. 249.

16 Biologie der Erkenntnis, s. 175.

«Günümüz Biolojisi Işığında Kant'm Apriori Bilgi Öğretisi» adlı yazısında Konrad LORENZ şu soruyu sorar : «İnsan aklı, bütün algılama formları ve kategorileriyle, insan beyni gibi, kendini çevreleyen doğanın yasalarıyla karşılıklı etki içinde ortaya çıkmış olan, organik bir şey değil midir?»¹⁷. LORENZ antropolojik-biolojik araştırmaları hareket noktası olarak alır ve insanın düşünme cihazım «doğa yasalarıyla sürekli ilişki içinde olan ve bu ilişki içinde farklılaşan»¹⁸ bir organ olarak görür. Kant'm öne sürdüğü apriorilik, ona göre «türün tarihi içinde oluşmuş ve merkezi sinir sisteminin *türe bağlı olarak* kazanılmış kalıtsal farklılaşmaları»na¹⁹ dayanır. «Düşünmemize, dış dünya gerçekliğiyle geniş ölçüde uygunluk içinde olan bir yapılanmayı kazandırmış olan»²⁰ filogenetik uyum sağlama sürecinin incelenmesini LORENZ bilgi teorisinin asıl görevi olarak görür. «Aprioriliğin», bir bakıma «aposteriori olarak bu şekilde ortaya çıkışı»ndan²¹ ötürü düşünme ve algılama formlarımız ile «real» dünyanın yapıları arasında bir uygunluk söz konusudur. İnsanın merkezi sinir sistemi «real olanı real olan ile ilişkisi» içinde olduğundan²², Kant'm düşünme ve algılama formlarımızın «ideal»liğine ilişkin düşüncesi bir yana bırakılmalıdır. Merkezi sinir sistemi doğaya yasalar dikte etmez; bu sistem doğaya uyum sağlama süreci içinde ortaya çıkmıştır : «genel geçer» bilginin, diğer bir deyişle, doğa yasalarının formüle edilmesini temellendiren bilginin olabilirliğinin koşulu budur. Salt «transendental» bir olabilirlik koşulu - Kant'm tanımıyla, nesnelere değil, nesnelere ilişkin bilginin apriori'lik özelliğiyle ilgilenen bir bilgi anlamında «transendental»²³ - bir kurgu olarak görülür. Apriorilik «bir organın işlevi» olarak anlaşılır ve türün korunumu ile türün tarihi içinde ortaya çıkışı açısından incelenir²⁴. LORENZ'e göre aprioriliğin bir organ olarak anlaşılması «bu kavramın ortadan kalkması»²⁵ anlamına gelir : Apriorinin genel geçer-

17 a.g.e., s. 163.

18 a.g.e., s. 163.

19 a.g.e., s. 163.

20 a.g.e., s. 166.

21 a.g.e., s. 166.

22 a.g.e., s. 166.

23 Kritik der reinen Vernunft, B. 25.

24 Bkz. K LORENZ, a.g.e., s. 166.

25 a.g.e., s. 163.

lik özelliği, bir «bilme olayı» olarak görülen türün evrimine bağlanır²⁶. Bundan ötürü kategorilerin ancak *göreceli* bir özelliği vardır; kategoriler, real dış dünyanın yaşallıklarını az çok uygunluk içinde kavradığımız «çalışma hipotezleri»dir²⁷. Bu bakımdan, düşünme yasalarının koşulsuz geçerlik taşıdıkları görüşü, «insan-merkezci bir ölçüsüzlük»²⁸ anlamına gelir; bu görüş doğa bilimine dayanan bir bilgi teorisiyle aşılmalıdır. Algılama formları ile kategoriler, «diğer organlar gibi», real dünyanın yasalıklarını «alma ve işleme görevini gören ve *türün tarihi içinde oluşmuş olan doğal cihazlar*»dır²⁹. Bunun anlamı, bilginin apriori yapılar aracılığıyla edinilmesi probleminin geniş biolojik bir bağlamda ele alınması, diğer bir deyişle insanla hayvanın apriori yapıları arasında sıkı fonksiyonel bir bağlantının olmasıdır³⁰. KANT'ın apriorilik öğretisinin bu şekilde doğa bilimine dayanan yorumu; dış dünyayla teorik ve pratik bağlantıların değişik yönlerini içine alan «*somutlaştırılmış*» bir transendental felsefe çerçevesinde yer alır³¹. Transendental felsefe anlayışının (diğer bir deyişle, dünya bilgimizin temelinde bulunan yapılara ilişkin kapsayıcı bir araştırmanın) geliştirilmesi, insanı doğal gerçekliğin bir parçası ve bu gerçeklikle karşılıklı etki içinde bir organizma olarak tasvir eden evrensel bir *antropolojinin*³² kurulması anlamına gelir.

Aprioriliğin bu şekilde somutlaştırılması, KANT'ın geliştirdiği transendental bilgi şemasının «organik» enformasyon kazanımının tarzlarına bağlanması şeklini alır ve aynı zamanda aprioriliğin göreceli bir duruma gelmesine yol açar, çünkü aprioriliğin ortaya çıkışındaki (aposteriori) süreç, onun «geçerliğinin» (diğer bir deyişle, gerçekliğin uygun bir şekilde kavranılışının) kurucu ögesi olarak anlaşılmalıdır. Ontogenetik bakımdan -«benim için-

26 Die Rückseite des Spiegels, s. 17.

27 Bkz. Kants Lehre vom Apriorischen., s. 171.

28 a.g.e., s. 170.

29 a.g.e., s. 169.

30 a.g.e., s. 168.

31 H. KÖCHLER : Aktuelle Aspekte der Transzendentalphilosophie (Zeitschrift für kathol. Theo., Bd 102, 1980.

32 Bkz. O. F. BOLLNOW : Die philosophische Anthropologie und ihre methodischen Prinzipien (ROCEK/SCHATZ : Philosophische Anthropologie heute, München 1974) adli eserde, s. 22.

apriori olarak görünenin, filogenetik bakımdan -«kendi başına»- aposteriori olduğu açığa çıkar. Apriori yapıların «kendi başına» geçerli olduklarını öne sürmek, algının ve düşünmenin *bireye özgü* yapılarını uygun olmayan bir şekilde genelleştirmek ve bunları -organizmanın somut ortaya çıkışından bağımsız, dolayısıyla tarih ve zaman dışı olarak- idealleştirmek anlamına gelir. Bu bakımdan, Kant'ın apriorilik öğretisi belli bir döneme ait düşünme yapılarını mutlaklaştırdığı için, bu öğretiye dogmatik gözüyle bakılmalıdır³³. LORENZ'in getirdiği biolojik görüş şüphesiz ki geleneksel transendental felsefenin eleştirel bir tutumla ele alınmasını sağlamaktadır: Bu görüş kategorilere tarih-üstü, empirik olmayan bir özellik yüklenmesini ve birer *olgu niteliğini taşıyan* apriori yapıların, Kant'tan sonraki idealist sistemlerde görüldüğü gibi, kendi başına «salt» yasallıklar durumuna getirilmesini önlemektedir³⁴.

Evrimeci bilgi teorisi genel geçer bilginin olabirliğinin apriori koşulları sorusunu bilginin olgu niteliğini taşıyan empirik koşulları sorusuna indirgemek ve böylece idealist apriorilik anlayışının aşılmasını sağlamakla birlikte, bu teori bilgi problemini genetik bağların içinde daraltma ve bir önermenin geçerliliği sorusunu sığ bir düzleme indirgeme tehlikesini de beraberinde getirir. Özellikle Kari POPPER «Sketch of an Evolutionary Epistemology» adlı yazısında bu noktaya işaret etmiş ve LORENZ'le CAMPBELL'in tezlerine gönderimde bulunarak, genetik bağlam ile temellendirme bağlamını kesinlikle birbirinden ayırmak gerektiğini savunmuştur: POPPER'e göre, «her ne kadar bilginin tarihine ilişkin araştırmalar bilim felsefesi açısından önemli sorulara yol açsa da», bilginin geçerliği sorusuyla bilginin doğruluğa yaklaşması sorusuna ilişkin mantık araştırmaları «genetik bağlam sorusu karşısında mantıkça öncelik taşır»³⁵. POPPER «evrimci bilgi teorisi» deyimini çekinerek kullanır; o, bu terimi kullanmakla birlikte, bilgi teorisinin belirleyici problemlerinin olgu türünden değil, mantık türünden olduğunu savunur³⁶. Ona göre, biolojik anlam-

33 L. V. BERTALANFFY: An Essay on the Relativity of Categories, s. 250 vd.

34 Bkz. Konrad LORENZ: Die Rückseite des Spiegels, s. 26 vd.

35 Objective Knowledge, s. 67 vd.

36 a.g.e., s. 68.

da «başarı», doğruluğun ortaya çıkarılmasıyla aynı anlamda değildir³⁷. «Deneme ve yanılma» ile (ve bu bakımdan POPPER'in «teorilerin ayıklanması» teziyle) benzerlik kurularak, evrimin bir bilgi kazanma süreci olarak anlaşılması gerektiğinden³⁸, evrimci bilgi teorisi epistemolojik soruların daha iyi anlaşılmasını sağlar³⁹. Fakat bu teori psikolojik veya genetik açıdan apriori «bilgi»yi, apriori olarak geçerli bilgiyle bir tutmamalıdır; çünkü POPPER'e göre, sözgelimi kuralların içgüdüye dayanan beklenti sonucunda bulunuşu olarak nedensellik türünden bir kategori «mantıkça» apriori olabilir, fakat bu kategori hiç bir bakımdan apriori olarak «geçerli» değildir⁴⁰. Bu yüzden, «geçerlilik» problemi, diğer bir deyişle bilginin bağlayıcılığı ve genel geçerliliği problemini evrimci bilgi teorisi çözemez, ancak apriori yapıları bütünüyle filogenetik uyum sağlama süreçlerine indirgeyerek problemi çözmüş olmanın izlenimini bırakabilir. Kategorilerin evrim içinde oluştukları şeklindeki tez de geçerlilik sorusunu ortadan kaldırmaya yetmez. Bilgi problemini genel karakteristiği içinde yeniden formüle etmek isteyen evrimci bilgi teorisi bu soruya yeterince açıklık getirememiştir⁴¹.

LORENZ'in tasarladığı şekliyle evrimci bilgi teorisi bir başka açıdan da eleştirilebilir. LORENZ apriorilik kavramının değişikliğe uğratılması ve bunun sonucunda transendental felsefeye ilişkin bağlayıcılık tezinin yeniden gözden geçirilmesiyle birlikte «kendinde şey» kavramının da tartışmalı bir duruma geldiğini öne sürer⁴². Ona göre, merkezi sinir sisteminin doğal çevreye bağlı olarak ortaya çıktığı kabul edildiğinde, bu sistemin, bu sistem ile doğal çevre arasında «sanki hiç bir bağlantı yokmuş gibi, bir 'kendinde şey' teorisi ortaya konulacak şekilde»⁴³ doğal çevrenin yasalıklarından etkilenmemiş olduğu düşünülemez. «Salt akıl» adı verilen yeti ancak «kendi başına varolan nesnelere ilişkisi

37 a.g.e., s. 69.

38 Donald T. CAMPBELL, *Evolutionary Epistemology*, s. 413.

39 Bkz. *Objective Knowledge*, s. 70.

40 *Conjectures and Refutations*, London 1969, s. 47 vd.

41 Bkz. Jiirgen HABERMAS, *Erkenntnis und Interesse*, Frankfurt a. M. 1973, s. 162.

42 *Kants Lehre vom Apriorischen*, s. 164.

43 a.g.e., s. 163.

içinde kendi göreceli yetkinliğine ulaşabildiği⁴⁴ için, transenden-
tal idealiste göre «kendinde şey» ile «görünüş» arasındaki «man-
tık dışı», «doğa dışı» bağlantı, LORENZ'e göre bütünüyle «real»
bir bağlantıdır. Deneyimlerimizde «kendi realitemiz ile dışımızda-
ki realite arasında»⁴⁵ bir ilişki söz konusudur ve bu iki alan ara-
sındaki bağlantı benzerlik kurma bağlantısıdır. Bilgi teorisine iliş-
kin bu doğalcı yaklaşımdan hareketle LORENZ; apriorilik «doğa
dışı etkenlerce belirlenmiş» değişmez bir şey olmadığı, tersine
doğada, doğayla karşılıklı etki içinde ortaya çıktığı için, transen-
dent olanın sınırının kendi «sabit yer»ini yitirdiği görüşüne var-
ır⁴⁶. LORENZ'e göre bunun anlamı, evrim süreci içinde, «kendi
başına varolan»ın sürekli olarak yeni yönlerinin ortaya çıkarıl-
ması; bu bakımdan, «kendi başma varolan»ın hiç bir zaman bü-
tünüyle bilinemesi de, «bilinebilir olan'ı transendent olan'dan
ayıran sınırın her canlı türü için farklı olmasıdır⁴⁷. Kendi baş-
ına varolan'ın ilkece yaklaşık olarak bilinebilirliğine ilişkin LO-
RENZ'in bu düşüncesi, onu KANT'm «kendinde şey» kavramını
eleştirmeye yöneltir. Ona göre KANT apriorilik kavramına bütü-
nüyle statik açıdan baktığı için, mümkün deneyin sınırını ken-
dinde şeyin tanımının kapsamı içine almış «ve mümkün deney
alanını, sözgelimi insanla amip arasında hiç bir fark gözetmeye-
cek biçimde nesnelere kendi başına varlığından sonsuzca uzak-
laştırmıştır»⁴⁸. Kendi başına varolan'ın bilinebilirliğine ilişkin
KANT'm şüphesini, LORENZ, apriori algılama ve düşünme yapı-
larının doğa tarihine bağlı empirik olarak gösterilebilen oluşumu-
na dayanarak reddeder. Bu tezlerden hareketle, evrimci bilgi teo-
risi, gerçekliğin bilinişi problemini bütünüyle yeni bir temele da-
yandırdığını; bu bakımdan bir tür «Kopernikus dönüşümü»nden
söz edilebileceğini öne sürer⁴⁹. Buna göre artık söz konusu olan,
insan süjesinin, olgular çeşitliliği karşısında genel geçer bilgiye
nasıl ulaştığını araştırmak değil, organizmanın gelişim tarihine
bağlı olarak, çevresine («gerçekliğe») uyum sağlama yoluyla ken-

44 a.g.e., s. 169.

45 a.g.e., s. 169.

46 a.g.e., s. 164.

47 Bkz. Die Rückselte des Spiegels, s. 19.

48 Kants Lehre vom Apriorischen, s. 164.

49 H. V. DITFURTH, bkz. Yukarıda 15 no.lu alıntı.

di başına varolan'ın bilgisine adım adım nasıl ulaştığını göstermektedir. Bu anlayışa göre, «kendinde şey»in bilinebilirliği sorusu -organizmanın yapıları ile dış dünya arasındaki evrime bağlı «kısmi uygunluk»tan⁵⁰ ötürü- gereksiz bir soru durumuna gelir; «kendinde şey» ile «görünüş» arasındaki ayrıma dayanan transendental felsefeye özgü bilgi teorisi önemini yitirir. «Yalnızca kendimizi değil, dünyayı da (diğer bir deyişle «kendinde şey»i de) bilebileceğimizi» (G. VOLLMER)⁵¹ savunan bir bilgi teorisinde KANT felsefesine özgü sorulara yer verilmez. Özellikle LORENZ'in vurguladığı; apriorilik öğretisinin dolayısıyla da bilgi teorisinin «antropolojik öğelerden arındırılması» VOLLMER'e göre, tam anlamıyla bir «Kopernikus dönüşümü» içinde bulunan insanı, kendisini de içine alan kozmik oluşun bir gözlemcisi durumuna getirir⁵². Bu tezlerin sonucu olarak LORENZ kendi anlayışını, «bütün bilginin bilen süje ile bilinen obje arasındaki karşılıklı etkiye dayanması»⁵³ anlamına gelen «hipotetik bir realizm» olarak niteler. LORENZ'e göre, organizmanın dış dünyayla ilişkisinde ortaya çıkan süjenin kendisi de kendi başına varlığın özellikleriyle yapılanmış olduğundan, bilginin ilerlemesi ilkece mümkündür. Ne var ki, doğa bilimine dayanan ve KANT'ın «transendental idealizm»ine karşı eleştirel bir bilgi teorisi olduğunu öne süren bu anlayış, gerçekliğin kendisine ('kendinde şey'e) ilişkin bir bilgi olmak konusunda yanılmaktadır. Bu anlayış, fiziksel-biyolojik gerçeklikle (insanın veya organizmanın somut çevresiyle) «kendi başına» gerçekliği naiiv bir şekilde eşit tutar ve gerçekliğin kavranılışı problemini basitleştirir. Bilgi teorisine ilişkin problematiğin (real) dış dünyaya uyum sağlama şeklinde daraltıldığı bu eşitleştirme, KANT'ın «kendinde şey»le ilgili sorusunu da LORENZ'in yanlış anlamasına yol açmıştır. «Kendinde şey»i LORENZ; içinde algılayan ve bilen organizmanın da yer aldığı fiziksel-biyolojik gerçeklik olarak anlar. Bu şekilde bir eşitleştirmeye dayanarak, LORENZ bilgimizde «kendinde şey»e yaklaşan bir ilerlemenin mümkün olduğunu ve KANT'ın savunduğu kendi başına gerçekliğin ilkece bilinemezliği düşüncesinin bir kurgu olduğunu öne sürer. Fizik-

50 Bkz. G. VOLLMER, *Evolütianäre Erkenntnistheorie*, s. 188.

51 a.g.e., s. 189.

52 a.g.e., s. 189.

53 *Die Rückseite des Spiegels*, s. 26.

sel-biyolojik gerçeklilik alanı ile kendi başına gerçeklilik alanının bir tutulması, düşünme ve algılama formlarımızın aposteriori olarak, «doğal» yolla ortaya çıktıkları ve bilgi kategorilerimizin gerçekliliğe «uyum sağladıkları» kanıtlanmış olduğundan, «kendinde «şey»-le ilgili görüşün temelden değiştirilmesi gerektiği anlamına gelir⁵⁴. KANT'ın bilgi teorisinin temel kavramının bu şekilde yanlış anlaşılmasından ötürü, evrimci bilgi teorisinin, apriorilik kavramına doğalcı bir yaklaşım yoluyla, bilgi problemini yeniden formüle etme ve problemi «hipotetik bir realizm» çerçevesinde çözüme bağlama tezi temelsiz kalır.

KANT kendi başına gerçekliliğin adım adım yaklaşma biçiminde kavramlı görüşünden açıkça ayrılır, çünkü ona göre fiziksel-biyolojik gerçekliliğe ilişkin bilginin «kendinde şey»e ilişkin bilgiyle bir tutulması⁵⁵ bilgi teorisinin temel problematiğinin yanlış anlaşılmasına yol açan bir görüştür. Aprioriliğin doğa bilimine dayanan bir görüşe «indirgenmesi» de bu temel problematiği ortadan kaldırmaz. Doğa bilimlerinin evrensel bir bilgi olma tezi, bu tezin olabilirlik koşulları açısından soru konusu edilmelidir. «Gözlem ve görünüşlerin analizi doğanın iç yapısına uzanır ve zaman içinde bunun nereye kadar gideceğini bilemeyiz. Buna karşılık, doğayı aşan transendental sorular, bütün doğa açığa çıkarılmış olsa bile hiç bir zaman cevaplandırılmaz...» (KANT)⁵⁶ «Görü»nün açıklık ve seçikliğini istediğimiz kadar arttırmayı başararak bile, KANT'a göre hiç bir zaman «nesnenin kendisi»ne yaklaşılmaktan söz edemeyiz⁵⁷. Bununla birlikte, LORENZ'in de belirttiği gibi, KANT- «kendinde şey» alanıyla «doğal gerçekliliğe» yönelen bilimlerin alanını birbirinden ayırmasına karşın- bilgi teorisi açısından bir realisttir. («Transendental idealizm» terimi, KANT'ın, apriorilik kavramın «görünüş»lerin yapılanmasına ilişkin olabilirliğin «ideal» koşulları olarak yorumlamasıyla ilgilidir). LORENZ'in «Dünyamızdaki her görünüşe gerçekliliği olan bir şeyin karşılık geldiği»⁵⁸, diğer bir deyişle «bizim bilme cihazımızın

54 Bkz. Kants Lehre vom Apriorischen, s. 178.

55 H. KÖCHLER : Die Subjekt-Objekt-Dialektik in der transzendentalen Phänomenologie. Melsenheim a. G. 1974, s. 185 vd.

56 Kritik der reinen Vernunft, B. 334.

57 Bkz. a.g.e., s. 60 vd.

58 Kants Lehre vom Apriorischen, s. 178.

bildirdiği her şeyin, süje dışındaki dünyaya ait, gerçekliği olan verilere karşılık geldiği»⁶⁰ tezi KANT'm bilgi anlayışıyla uygunluk içindedir. Ne var ki burada sözü edilen «karşılık gelme» ilişkisini KANT doğa bilimi alanı içinde yer almayan gerçeklik probleminin çözümü olarak görmez. Bilgi problemine doğa bilimi yoluyla açıklık getirilebileceği anlayışına karşı KANT'm düşüncesi şöyledir : «Bilgimizde algıya ilişkin her şey, yalnızca bağlantılar olarak, algıdaki yerler (yayılm), yer değiştirme (hareket) ve bu değişimi belirleyen yasaları içerir. Buna karşılık, belli bir yerde bulunan nesnenin kendinde ne olduğu veya yer değiştirme dışında nesnelerin kendilerinde neyin etkide bulunduğu algıda bize verilmez. Sadece bağlantı yoluyla bir şeyin kendisi bilinmiş olmaz...»⁶¹. LORENZ'in öne sürdüğü «karşılık gelme» tezi de⁶² kendi başına varlığın bilgisini sağlayamaz. Bundan ötürü, «Salt Akın Eleştirisi»nde KANT'm belirttiği gibi, doğa bilimi bilgi teorisi açısından aşılabilen sınırlarla yüzyüze gelir : «Madde görünüşe ilişkin bir tözdür (substantia phaenomenon). Maddenin iç yapısına ait özelliklerini, onun kapladığı mekânın parçalarında ve meydana getirdiği etkilerde bulmaya çalışırım. Bunlar ise ancak dış duyumun görünüşleri olabilir. Böylece iç yapının kendisini değil, dışsal bağlantılardan oluşan göreceli iç yapıyı elde ederim»⁶³. «Görünü»yü aşan bir şey bilinmeyeceği için⁶⁴, KANT maddenin «kendi başına iç yapısını» bir «salt kurgu» olarak niteler⁶⁵. Bu düşüncüyü - «kendinde şey» kavramını, evrime ilişkin uyum sağlama sürecinin doğa bilimince analizi çerçevesinde ele alma düşüncesiyle çelişmekle birlikte - «kendi başına varlığın son ögesinin ilkeçe bilinemezliği»ni⁶⁶ savunan LORENZ de bir ölçüde paylaşır. Real olan ile görünüş arasındaki karşılıklı bağlantı düşüncesini KANT'la paylaşan LORENZ; buna karşılık, «nesnelerin kendi başına varlığı ile nesnelerin görünüşü arasındaki mantık dışı, dışarıdan belirlenmiş bağlantı»ya⁶⁶ ilişkin KANT'm düşüncesini eleştirir. Fa-

60 Die Rückseite des Spiegels, s. 18.

61 Kritik der reinen Vernunft, B 65 vd.

62 Bkz. Kants Lehre vom Apriorischen, s. 181.

63 B 333.

64 Bkz. Kritik der reinen Vernunft, B 591.

65 Kritik der reinen Vernunft, B 333.

66 Kants Lehre vom Apriorischen, s. 180.

66 a.g.e., s. 181.

kat bu bağlantının kendisi, «kendi başına varlığın son ögesinin ilkece bilinemezliği» gerçekten ciddiye alınacak ve sonuçları göz-önünde tutulacak olursa, LORENZ'in deyimiyle «mantık dışı» olmalıdır. Bu gözönüne alınmazsa, doğal gerçeklik (mekan-zaman sürekliliği içinde tasvir edilebilen dış dünya) ile kendi başma gerçekliğin (kendinde şeyin) eşit sayıldığı doğalcı yanılığa yeniden düşülür. LORENZ'in kendinde şey ile deney arasındaki bağlantıya ilişkin KANT'ı eleştirisi, onun, bilinemeyen bir «koşulsuz varlığı» kabul edişi ile bağdaşmaz. Evrim süreci içinde organizmaların enformasyon edinimiyle bağlantılı olarak ortaya çıkan birbirinden farklı apriori formların, «koşulsuz varlığa yaklaşma değil»⁶⁷, yalnızca «görüş açısı farklılığı» anlamına geldiğini belirten LORENZ; apriori yapılar doğal gerçeklik alanı içinde yer aldıklarından, dolayısıyla «transendent olan» kendi sabit yerini yitirdiğinden ötürü, gerçekliğin kendisine yaklaşmanın mümkün olduğu şeklindeki kendi görüşüyle çelişir (bkz. Kants Lehre vom Apriorischen, s. 164). KANT'ın «insan aklının doğa dışı verileri»⁶⁸ olarak adlandırdığı alanı, LORENZ'in «bütünüyle doğal yolla yorumlama» denemesi, onu çelişkiye düşürür. Bu çelişki, bir yanda «doğa» ile kendi başma gerçekliği aynı saymak, öte yanda ise «koşulsuz varlığın» ilkece bilinemezliğini öne sürmekten kaynaklanır. Bu sonuncusu tutarlı bir şekilde savunulduğunda, evrim ve bilgi sürecinin ilerleyişi içinde «kendi başma varlığa» ilişkin yeni boyutların açığa çıkarılması şeklindeki iyimserlik geçerliğini yitirir ve «kendinde şey» ile görünüş arasındaki «dıştan belirlenmiş» bağlantıya yönelik eleştiri temelsiz kalır.

Sonraki yıllarda yazdığı «Die Rückseite des Spiegels» («Äy-nanın Öteki Yüzü») adlı kitabında LORENZ «kendinde şey» kavramına ilişkin doğalcı yorumun yol açtığı çelişkiyi farkederek ve önceki çahşmalarında incelemiş olduğu, canlıların «dünya tablosu cihazı»nın KANT'ın apriorilik kavramıyla bir tutulamayacağını, çünkü KANT'ın transendentel felsefesinde «apriori algılama formları ve düşünme kategorileri aracılığıyla edindiğimiz, görünüşe ilişkin bilginin formu ile kendine şey arasında»⁶⁹ karşılık gelme şeklinde bir bağlantının bulunmadığını belirtir.

67 a.g.e., s. 189.

68 a.g.e., s. 190.

69 Die Rückseite des Spiegels, s. 20.

Bunun anlamı, evrimci bilgi teorisinin gerçekliğin «kendisi» ne ilişkin bilgi problemini, KÄNT'ı aşarak ve »realist« bir yaklaşımla yeniden formüle etme düşüncesinin geçersiz kılınmasıdır. Böylece, düşünme kategorilerinin «doğallığı»nı bu kategorilerin dış dünyaya (doğaya) karşılık geldiğini öne süren, biyolojiye dayalı bir antropoloji ne denli ince ayrıntılara inerse insan, bilginin temelleri sorusunu cevaplamakta yetersiz kalır. (Bu antropoloji ancak kategorilerin ortaya çıkışı ve doğal gerçekliğe «uyum sağlama»ları konusuna belli bir açıklık getirebilir). Bizim bilme cihazımızın, LORENZ'in belirttiği gibi,⁷⁰ yararlılık bakımından basitleştirilmiş bile olsa, bize gerçekliğin *real* bilgisini sağlıyor olması; bu *real* bilgi yalnızca fenomenal, *deneye ilişkin* doğal bağlantıların bir bilgisi olduğundan, «kendinde şey» problemi için sistematik bir anlam taşımaz.

Bu nokta bizi evrimci bilgi teorisinin ne ölçüde sistematik tutarlılık içinde olduğu sorusuna götürür. Evrimci bilgi teorisi dünyayı bilme cihazımızın ortaya çıkışına doğa bilimine dayanan bilgiye, «gerçeklik» bu bilgide ifadesini bulduğu için, koşulsuz bağlayıcılık özelliğini yükler. Buna karşılık, geleneksel anlayışa (ve KÄNT'a) göre, bilgi teorisinin amacı, taşıdıkları «gerçeklik içeriği» açısından empirik bilimlerin temel olabilme yeterliğini göstermektedir. Ne var ki, bunu göstermek için, yine empirik bilimlerin sonuçları temel olarak alındığında, hareket noktası ile amaç birbiriyle yer değiştirmiş olur. Belli bir bilgi alanının, bilgi teorisi promlematiğinden çekip çıkarılması sonucu ortaya çıkan döngü, özellikle Yeni Kantçılar tarafından evrimci bilgi teorisine bir eleştiri olarak yöneltilmiştir. LORENZ ise fiziksel gerçekliği dogmatik bir şekilde ön koşul olarak kabul etmediğini, dolayısıyla bu yöntemin bataklıktan çıkmak için kendi saçlarını çekmek anlamına gelmediğini öne sürer⁷¹. LORENZ'e göre evrimci bilgi teorisinin yöntemi, birini diğeriyle kanıtlamaya çalışmak değildir; burada araştırmacı sübjektif deneyimden yola çıkarak sübjektivliğin dışında olan'a yönelir⁷². LORENZ için bu yöntem masaldaki yalancının hareket tarzına değil, yürüdüğü yolda adımları-

70 a.g.e., s. 18.

71 a.g.e., s. 24 vd.

72 a.g.e., s. 25.

m dikkatlice atan ve süje alanını «karşılıklı olarak açıklığa kavuşturma» yoluyla bilgi probleminin eleştirici bir şekilde anlaşılmasına ulaşan bir kimsenin davranış tarzına benzer⁷³. LORENZ'in bu belirlemelerine rağmen, onun ortaya koyduğu evrimci bilgi teorisi, organ yapılarının gelişimine ilişkin doğa bilimlerine dayanan araştırmaya koşulsuz bir bilgi özelliğini yükler. Nitekim bu bilgi teorisinde sürekli olarak kategoriler ile «gerçeklik» arasındaki karşılık gelme bağlantısından söz edilir. Böylece, söz konusu «gerçeklik»le aynı olmayan «kendi başına gerçekliğe» ilişkin bilgi teorisinin sorusu anlamsız olur. Bu şekilde bir «doğallaştırma»-görünüşlerin bilinebilirliğinden farklı olarak «kendinde şey»in bilinebilirliği sorusunu araştıran- bilgi teorisini ortadan kaldırır. Bununla ortaya çıkan problem kaybı, yukarıda belirtildiği gibi, «kendinde şey»ile doğal gerçekliğin eşit sayılmasıyla ilgilidir: *Äpiori* düşünme kategorileri «gerçekliğe» uyum sağlama içinde ortaya çıktıklarından ve doğal gerçekliğe baştan beri «kendi başına varlık» özelliği yüklendiğinden, KANT'ın «kendi başına varlık» ile «görünüş» arasındaki ayrımına, «mantık dışı» ve yapay gözüyle bakılır. KANT'a göre, duylara dayanan doğa bilgimiz «objeyle bağlantılıdır; bu bağlantının transendental temelini ne olduğu ise, duylara bağlı olmayan temeli araştırmak isteyen fakat her seferinde görünüşleri ortaya çıkaran araştırma cihazımızın yetmeyeceği kadar derindir»⁷⁴. Bu bakımdan objektif doğa bilgisi «görünüş» alanına ilişkindir; bu bilgiyi koşulsuz «bağlayıcı» olarak görmek, bilgi teorisinin problemini -döngüsel bir yöntemle- gözden çıkarmaktır.

W. v. O QUINE'm önerdiği pragmatik çözüm denemesi de yeterli değildir: Doğa bilimini dolaysız deneyimlerden türetmenin imkânsızlığını gören QUINE, şimdiye kadarki bilgi teorisinin yerine, bize belli bir «dünya görüşü»nü sağlayan biricik araçlar olarak duyu reseptörlerine ilişkin uyarımların nasıl olup bittiğini doğa bilimlerine dayanarak inceler⁷⁵. (Bu noktada QUINE evrimci bilgi teorisinin doğalcı *apriori* anlayışıyla bağdaşır). QUINE'a göre, bilgi problemiyle ilgili döngüsel düşünüşe yöneltilen eleştiri; onun, «do-

73 a.g.e., s. 26.

74 Kritik der reinen Vernunft, B 334.

75 *Naturalisierte Erkenntnistheorie* : bkz : *Ontologische Relativität und andere Schriften*, s. 104. vd.

ğallandırılmış bilgi teorisi» modelinde ortaya koyduğu gibi, bilimsel önermeleri gözlemlerden türetmekten vazgeçildiğinde, geçerliğini yitirir⁷⁶. Bu şekilde, bilgi teorisinin bir «ilk felsefe» olarak eski konumunu yitirmesi⁷⁷. QUINE için, bilgi teorisi ile empirik bilimler arasındaki karşılıklı etkinin kabul edilmesi anlamına gelir; buna göre empirik bilimler bilgi teorisini kapsadığı gibi, bilgi teorisi de empirik bilimleri içine alır⁷⁸. Ne varki QUINE duyu reseptörleri ile organik bilgi cihazına ilişkin empirik araştırmanın, bilgi teorisi bakımından ne ölçüde bir «temel» oluşturduğunu göstermekte yetersiz kalır : buradaki «temel olma» tezi akıl yürütme yoluyla açıklanmak istendiğinde, yukarıda sözü edilen döngüye yeniden geri dönülür. QUINE yalnızca şu »pragmatik« ilkeyi öne sürer : «Eğer \bar{A} duyu reseptörlerine, onları etkileme açısından B'den daha yakın ise, \bar{A} bilgi teorisi bakımından B karşısında öncelik taşır».

Evrimci bilgi teorisinin doğalcı düşünüş tarzında ortaya çıkan bu döngüsel yapıyla ilgili olarak, bilgi teorisi bakımından önemli diğer bir konuyu -bilgi cihazının doğa bilimine dayanan tasvire indirgenişi konusunu-belirtmek gerekir : Bilgi cihazımızın empirik olarak gösterilebilen, evrim sürecinde ortaya çıkmış olan fizyolojik yapılarının her biri kendi bilincimizin (yaşantımızın) bir fenomeni aracılığıyla verilir. Mekân-zaman sürekliliği içinde yeralan olaylara ilişkin her önerme ancak bu fenomenal, kendi yaşantımızla bağlantılı form içinde mümkündür. Nesneye ilişkin, nesneyle bağlantılı her önermenin (dolayısıyla doğa bilimine ait her teorinin) olabilirliğinin koşulu, diğer bir deyişle, temeli olarak «salt» transendental süje'nin Kant felsefesindeki anlamı budur. Bize verilen fenomenal alanın *dışında* «kendinde şey»i bilmenin imkânsızlığı bu noktada ortaya çıkar. Bunu görmeyen ve algılama organizmasıyla ilgili önermeleri dış dünyanın bir parçası ve mutlak anlamda «gerçeklikle bağlantılı» olarak anlayan bir düşünüş tarzı, bilgi teorisi açısından KANT'ın «kendinde şey» öğretisiyle ulaştığı düşünce basamağına ulaşamaz. Bilgi kategorilerinin empirik olarak ortaya çıkmış olması bu durumu değiştirmez.

76 a.g.e., s. 106.

77 a.g.e., s. 122.

78 a.g.e., s. 118.